

UDK: 327:316.722(4-672EU:497.11)
Biblid 0543-3657, 65 (2014)
God. LXV, br. 1153-1154, str. 90-112
Izvorni naučni članak
Primljen: 15. januar 2014.

Stefan NEDELJKOVIĆ¹

Evropeizacija Srbije

SAŽETAK

Tekst se bavi primenom teoretskih pristupa procesu evropeizacije, pre svega institucionalizma racionalnog izbora i noramativnog institucionalizma, i to na primeru Srbije. Citav proces evropeizacije postavljen je u kontekst šireg procesa evropskih integracija regiona Zapadnog Balkana, a tekst otkriva najdublje interese kojima se rukovode Evropska unija i Srbija u samom procesu. Ovakav pristup procesu evropeizacije odslikava karakteristike puta Srbije ka EU, a posebna pažnja je posvećena politici uslovljavanja, koju Evropska unija sprovodi prema Srbiji, kao državi koja želi da postane njen član. Tekst se naročito bavi jasnoćom uslova, brzinom nagrađivanja i centrifugalnim silama samog procesa.

Ključne reči: evropeizacija, političko uslovljavanje, Kosovo, kredibilitet, institucionalizam racionalnog izbora, normativni institucionalizam.

Uvod

Izučavanje procesa evropeizacije dugo vremena bilo je ograničeno na analizu iskustava zapadnoevropskih zemalja, država članica Evropske unije (EU). Usko određenje ovog procesa, u dosadašnjim analizama, zapravo potiče iz činjenice da je proces evropeizacije relativno nov koncept jer „tek krajem prošlog veka, termin evropeizacija pojavljuje se kao potpuno nova oblast istraživanja u procesu evropskih integracija“.²

¹ Stefan Nedeljković, saradnik u nastavi i student doktorskih studija na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu, e-mail: nedeljkovic_stefan@yahoo.com.

² Ulrich Sedelmeier, *Europeanisation in new member and candidate states*, London School of Economics & Political Science, 2006, p. 4, Available from: <http://europeangovernance.livingreviews.org/Articles/lreg-2006-3/download/lreg-2006-3Color.pdf>, (Accessed 10 December 2013).

Prilagođavanje novih članica EU nije se posmatralo kao posledica procesa njihovog pristupanja EU. Proučavanje procesa evropeizacije ima korene još u periodu kada su stvarane Evropske zajednice i teoretičari su se uglavnom bavili procesima koji su se odvijali u zapadnoevropskim državama nakon Drugog svetskog rata, i to u smislu koji je opisan sintagmom „Evropeizacija, zapadni stil”.³ Međutim, proces evropeizacije nakon pada komunizma, počeo se vezivati sa promenama u državama centralne i istočne Evrope (CIE) i sa spajanjem istoka i zapada Evrope, pa je stoga, postavljen u kontekst proširenja EU. Krajem XX i početkom XXI veka počinje da se koristi sintagma „Evropeizacija, istočni stil”,⁴ koja je povezana sa tranzicijom zemalja CIE i njihovim prilagođavanjem zapadnom modelu političkog i ekonomskog uređenja, dok je EU zauzela ulogu centra tog procesa. Međutim, taj proces je znatno drugačiji od onog koji se odvijao u zapadnoevropskim zemljama, pa su nova istraživanja proširila analizu procesa evropeizacije, tako da je čitav proces postao podkategorija šireg procesa evropskih integracija.

Proces evropeizacije možemo zapravo definisati kao „značajan stepen uticaja koji akteri i institucije EU ostvaruju na buduće članice Unije kroz proces prilagođavanja pravilima EU”.⁵ Klaudio Radeli definiše evropeizaciju kao „proces a) konstrukcije b) difuzije i c) implementacije formalnih i neformalnih pravila, procedura, političkih paradigmi, stilova i normi koji su najpre bili definisani i konsolidovani u procesima politika EU, a zatim preneti u logiku domaćeg diskursa, političkih struktura i javnih politika”.⁶ Evropeizacija je jedan veoma složen proces koji se sastoji iz nekoliko delova. Najpre, tu se radi o samom uticaju koji institucije EU sprovode na nacionalnom nivou država koje žele da pristupe Uniji, zatim, definicija obuhvata i uticaj samog procesa približavanja neke države članstvu u EU na samu EU i sistem upravljanja EU, i na kraju, ova definicija obuhvata i period nakon učlanjenja određene države u EU, i to u smislu da postoji proces „razmene” između nove članice i starih članica EU i njenih institucija, kao i mogući nadzor nad sprovođenjem pravila EU u novoj članici u određenom vremenskom periodu (proces poznatiji kao *monitoring*). Izučavanje ovog procesa može nam dati i širu perspektivu instrumenata koje EU koristi kako bi uticala na prilagođavanje zemalja kandidata i njihovu pripremu za članstvo u Uniji. Institucije EU zapravo se ne mogu oslanjati samo na instrumente koji proizilaze iz osnivačkih akata, već moraju da koriste i neke druge instrumente, poput uslovljavanja, normativnog pritiska i ubeđivanja.

³ Othon Anastasakis, *The Europeanization of the Balkans*, Brown Journal of World Affairs, 2005, p. 78, Available from: http://www.sant.ox.ac.uk/seesox/anastasakis_publications/Anastasakis_Brown.pdf, (Accessed 12 December 2013).

⁴ Ibidem, p. 79.

⁵ Ibidem, p. 4.

⁶ Claudio Radaelli, *Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change*, European Integration Online Papers, 2000, p. 70, Available from: <http://eiop.or.at/eiop/comment/1999-007c.htm>, (Accessed 1 December 2013).

Moramo imati u vidu i to da, zemlje kandidati nemaju uticaja na donošenje pravila EU koje moraju da usvoje ako žele da pristupe Uniji, a asimetrija moći u odnosu na EU dovela je do toga da čitav proces funkcionise odozgo na dole, bez prevelikih mogućnosti da zemlje kandidati za članstvo u EU ugrade svoje interese na nivo Unije.

Kada govorimo o zemljama jugoistočne Evrope, naročito o regionu Zapadnog Balkana, moramo imati u vidu da je to region sa suprotstavljenim konceptima razvoja, geostrateških interesa i kulturoloških specifičnosti. Proces evropeizacije, u kontekstu proširenja EU na region Zapadnog Balkana, podrazumeva prilagođavanje zemalja tog regiona modelu zapadnoevropskog, društveno-političkog i ekonomskog uređenja, kako bi jednog dana postale članice EU, s tim da moramo napomenuti da je taj proces daleko teži za te zemlje nego što je bio za zemlje južne i zapadne Evrope, koje su pristupile EU u drugoj polovini i krajem XX veka, ali i za zemlje CIE, zbog istorijskog iskustva regiona, brojnih međuetničkih sukoba i specifičnosti. Stoga možemo govoriti i o sintagmi „Evropeizacija, jugoistočni stil”.⁷

Ključno pitanje, u okviru analize procesa evropeizacije, svakako je na koji način i kojim intenzitetom proces evropskih integracija proizvodi promene zemalja kandidata za članstvo u EU, u ovom slučaju Srbije. Zavisna varijabla istraživanja svakako treba biti domet uticaja evropskih integracija na Srbiju, a uslovi i faktori koji utiču na efektivnost tog uticaja mogli bi biti nezavisna varijabla. Uz ove dve grupe varijabli, nezaobilazna je i analiza i drugih alternativnih varijabli, poput strategija i instrumenata koje EU koristi u procesu evropskih integracija. Jedan od takvih instrumenata je i politika uslovljavanja u okviru koje EU predstavlja nagrade, ali i negativne efekte, za ispunjavanje odnosno neispunjavanje zahteva. U ovu grupu nezavisnih varijabli mogu spadati i analize raznih kanala uticaja EU, pre svega međuvladinih i društvenih kanala. Kroz međuvladine kanale, EU direktno utiče na vlade i kreatore politika zemalja kandidata, dok kroz društvene kanale, indirektno utiče na domaće društvene grupe koje vrše pritisak na svoje vlade. Stoga, koristeći se pre svega teorijskom argumentacijom institucionalizma racionalnog izbora, akcenat u ovom istraživanju biće stavljen na pružanje odgovora na sledeće pitanje: Na koje načine proces evropskih integracija utiče na transformaciju ukupnog društveno-političkog i ekonomskog sistema Srbije?

2. Institucionalizam u kontekstu evropskih integracija

Odgovor na prethodno postavljeno pitanje može se pronaći ako sledimo institucionalističku argumentaciju, konkretno, argumentaciju institucionalizma racionalnog izbora, kombinujući je sa argumentacijom normativnog odnosno sociološkog institucionalizma.

⁷ Ibidem, p. 81.

Institucionalisti racionalnog izbora dele mnoge tvrdnje sa realistima o međunarodnom sistemu-da je anarhičan, da su države zainteresovane samo sa sopstvene interese, da su one racionalni akteri koji žele da prežive i da nesigurnost preovlađuje u odnosima među državama. Ali, institucionalizam uopšte, sa druge strane, tvrdi potpuno suprotno od realista – da je saradnja između država moguća. Saradnja može biti racionalna strategija država koje tragaju za sopstvenim interesima u određenim uslovima. Realisti sumnjaju u saradnju ako nema prinudne moći, dok institucionalisti, s druge strane, smatraju da institucije, koje se definišu kao skup pravila, normi, praksi i procedura odlučivanja, mogu pomoći u prevazilaženju nesigurnosti te saradnje. Institucije proširuju vidike interakcije, stvarajući igru od više rundi, a ne samo od jedne. „Tačno je da države mogu prevariti svoje partnere u jednoj rundi, ali države znajući da će morati da sarađuju sa istim partnerima više puta, biće podstaknute da ispunjavaju kratkoročne dogovore kako bi mogle da nastave saradnju i ubiraju plodove te saradnje na duže staze”.⁸ Drugo, institucije poboljšavaju protok informacija o ponašanju država. One sakupljaju informacije i daju prognoze o tome da li će se države pridržavati pravila. Države tako znaju da neće moći da izbegnu poštovanje pravila. Institucije pak mogu poboljšati efikasnost. Veoma je skupo za države da pregovaraju sa ostalima na *ad hoc* osnovi. Institucije mogu redukovati transakcione troškove tako što će biti centralizovani forum na kome države mogu da se sastanu.

Kada govorimo o evropskim integracijama, institucionalisti racionalnog izbora insistiraju na tome da su trgovinska integracija i politička saradnja glavne poluge procesa proširenja EU. Frank Šimelfening govori o međunarodnim institucijama kao institucijama koje karakteriše „egoizam, materijalizam, individualizam i instrumentalizam”.⁹ U EU u centru pažnje je distribucija moći i bogatstva, pa su prema tome zemlje članice EU vođene materijalnim aspektima u samom procesu proširenja Unije, a EU ima sposobnost i moć da pomogne državama članicama i da redukuje probleme i troškove koji mogu da se pojave prilikom proširenja. Prilikom proširenja dolazi do porasta broja članica organizacije i do potrebe promena unutar same organizacije. EU je prema ovom shvatanju organizacija zasnovana na dobrovoljnoj osnovi, a članice dele zajedničke koristi i gubitke budući da proširenje vodi širenju broja članica, a samim tim i do nejednake raspodele dobara među članicama. To znači da će se EU širiti i dalje samo ako su troškovi proširenja manji ili jednaki doprinosima članica.

⁸ Christer Jönsson, Jonas Tallberg, *Institutional Theory in International Relations*, 2000, p. 4, Available from: <http://www.uni-muenster.de/Politikwissenschaft/Doppeldiplom/docs/IIR.pdf>, (Accessed 1 December 2013.)

⁹ Frank Schimmelfening, Ulrich Sedelmeier, *Theorizing the EU enlargement-research focus, hypotheses, and the state of research*, Journal of European Public Policy, 2002, p. 509, Available from: <http://stephenkinsella.net/WordPress/wp-content/uploads/2008/08/713774508.pdf>, (Accessed 1 November 2013)

Šimelfening i Zedelmajer razlikuju tri vrste koristi i troškova proširenja EU. Prva grupa koristi i troškova dotiče tzv. „transakcione troškove“¹⁰ i koristi povezane sa njima. Oni podrazumevaju, pored finansijskog momenta i neophodnost poboljšanja funkcionisanja institucija EU, a dodatni službeni jezici u EU zahtevaju i ogromne troškove prevođenja svih pravila i dokumenata EU. S druge strane, primetne su koristi i troškovi za samu zemlju kandidatkinju.

Najbitnija, direktna korist od članstva Srbije u carinskoj uniji svakako je ukidanje granične kontrole prema članicama EU, što podrazumeva direktnu uštedu vremena i troškova kontrole, administrativne procedure i carinjenja robe, pa samim tim bi se ubrzao i pojeftinio protok osoba i roba. Posredni učinak ukidanja kontrole je znatno veći – smanjenje transakcionih troškova i percepcija Srbije kao stabilnog i sigurnog partnera u Uniji omogućili bi zaključenje čvrstih poslovnih prekograničnih ugovora između preduzetnika i ojačali njihove veze. Slobodan protok roba koristiće i građanima zbog većeg izbora uvoznih proizvoda i usluga, kao i boljeg kvaliteta i niže cene domaćih proizvoda i usluga zbog pritiska konkurencije. Kao i u prethodno navedenim oblastima, i u ovoj oblasti postoje brojni izazovi. U slučaju Hrvatske, „najočiglednije je smanjenje fiskalnih prihoda zbog smanjene carinske zaštite prema trećim zemljama i obaveze uplate 75% prihoda od carina u budžet EU.“¹¹ Takođe, jača konkurencija preduzetnika i radnika iz drugih članica EU povećaće pritisak na domaće preduzetnike i radnu snagu, jer to uključuje i potrebu povećanja kvaliteta proizvoda, smanjenje cena i pronalaženje novih proizvodnih mogućnosti. Čitav proces liberalizacije tržišta Srbije mogao bi da ugrozi slabija preduzeća, koja bi morala da ugrade sve ove standarde modernog funkcionisanja privrede, što za njih može biti preskupo. Povećana izloženost srpske privrede trendovima tržišne konkurencije zasigurno će doprineti gašenju nekih preduzeća i gubitku radnih mesta za određeni broj građana. Istovremeno, Srbija bi mogla da ima ogromnih problema u trgovini sa preostalim zemljama CEFTA-e, jer će momentom stupanja u EU, ona izgubiti pravo na članstvo u CEFTA-i. Da situacija bude još teža, danas, Srbija ima suficit u trgovini uglavnom sa zemljama CEFTA-e i predstavlja glavnu pokretačku snagu ovog sporazuma. Srpski proizvođači bi tako mogli da izgube povlašćeni položaj na tržištima ovih zemalja, kao što je Hrvatska izgubila taj položaj 1.7.2013. godine, što je proizvelo niz problema u pokušajima Hrvatske da zadrži barem neke privilegije na tržištima zemalja CEFTA-e.

S druge strane, moramo spomenuti i finansijski momenat koji bi zauzeo veoma važno mesto prilikom pristupanja Srbije Uniji. Naime, „korišćenje sredstava iz fondova EU podrazumeva primenu niza mehanizama kojima je cilj osigurati što veću delotvornost, učinkovitost i transparentnost u pogledu trošenja javnih investicijskih sredstava.“¹² To

¹⁰ Ibidem, p. 510.

¹¹ Ibidem, str. 55.

¹² Ibidem, str. 122.

znači da bi se projekti sprovodili samo ukoliko postoje prethodno dobro strateški pripremljeni programi i poštovanje procedure. Istovremeno, finansijska sredstva koja bi Srbiji bila na raspolaganju prilično su izdašna. Kolika bi sredstva bila, pokazuje primer Hrvatske. Naime, „u prvih šest meseci članstva, iz Kohezionog i strukturnih fondova za Hrvatsku je predviđeno 687,5 miliona evra iz važećeg finansijskog okvira EU. S obzirom na to, da će Hrvatska prvih šest meseci članstva u evropski budžet uplatiti 267,7 miliona evra, računica pokazuje da će za jedan evro, koji uplati, dobiti tri evra. U idućim godinama članstva, sredstva će se postupno povećavati, a nivo tog povećanja zavisi delimično i od uspešnosti korišćenja.“¹³

Takođe, imamo prisutne i „političke troškove“¹⁴ i koristi povezane sa njima, koji su rezultat proširenih institucija EU. Naravno, koristi koje će se pojaviti kao rezultat rada samih institucija, dele i stare i nove članice. Za zemlje kandidate, politički troškovi podrazumevaju proces daljeg prilagođavanja državnih politika onim u EU, jer je to proces koji nikada ne prestaje.

Tu moramo posebno istaći politiku u okviru prostora Slobode, bezbednosti i pravde, i to da Srbija i pre formalnog početka pregovora o članstvu u EU ima izvesne koristi. Naime, to se odnosi pre svega na Šengenski prostor i mogućnost putovanja bez viza. Predviđeno je da bi Srbija, nakon pristupanja Uniji, mogla pristupiti i Šengenskom prostoru u roku od 5 godina. Kao što je poznato, samo članstvo u EU ne znači da neka zemlja može automatski postati članica Šengenskog prostora, a konačnu odluku o tome mora doneti jednoglasno Savet ministara EU. Posebno su bitni kriterijumi koje neka zemlja mora da ispuni na tom putu, a dobro je poznat i primer Rumunije i Bugarske, koje iako su postale članice EU još 2007. godine, nisu još uvek postale članice Šengenskog prostora. Glavni kamen spoticanja na tom putu može biti nedovoljna borba protiv korupcije ili neučinkovita kontrola granica. Stoga je neophodno da Srbija nastavi sa započetim reformama, odnosno neophodno je da ojača policijski sistem i sistem pravosuđa. Takođe, ispunjavanje uslova u oblasti Slobode, bezbednosti i pravde podrazumeva i neke druge standarde koje treba sprovesti. Tzv. Program iz Stokholma za period od 2010. do 2014. godine, veliku pažnju posvećuje bezbednosti, pa je tako usvojena i „Strategija unutrašnje bezbednosti EU“, radi jačanja mera u borbi protiv različitih oblika trans-nacionalnih pretnji poput organizovanog kriminala i terorizma, trgovine narkoticima, korupcije, trgovine ljudima i oružjem.“¹⁵

Tesno povezana politika sa politikom u okviru Slobode, bezbednosti i pravde svakako je politika koja dotiče pitanje građanstva. Nakon pristupanja Uniji, građani Srbije postaće građani EU, što praktično znači da će dobiti pravo slobodnog kretanja i prebivanja na teritoriji svih

¹³ Ibidem, str. 122.

¹⁴ Ibidem, p. 511.

¹⁵ Ibidem, str. 140.

država članica Unije, da će imati pravo da glasaju i da se kandiduju na izborima za Evropski parlament i na lokalnim izborima prema mestu prebivališta. Takođe, građani Srbije bi članstvom Srbije u EU dobili i pravo zaštite svojih prava od strane bilo kog diplomatskog i konzularnog predstavništva bilo koje članice EU, a istovremeno će moći da konkurišu za poslove u javnoj upravi bilo koje institucije EU, poput građana ostalih članica EU. U ovoj oblasti svakako postoje i brojni problemi sa kojima će se Srbija suočiti, poput većih troškova promene ličnih dokumenata, većeg useljavanja stranaca i povećanja eventualne međukulturne distance u društvu i integrisanja tih osoba u srpsko društvo.

Kada govorimo o oblasti pravosuđa, na osnovu reformi koje će uslediti, srpsko pravosuđe trebalo bi da deluje nezavisnije, profesionalnije i stručnije. Kao primer reformi, koje očekuju Srbiju, navodi se često slučaj reformi u Hrvatskoj. Naime, u Hrvatskoj „je izmenjen postupak za imenovanje članova Državnog veća sudija i uvedeni su novi kriterijumi za imenovanje sudija i državnih tužilaca. Poboljšan je sistem stručnog usavršavanja pravosudnih službenika, sudija, državnih tužilaca i njihovih zamenika. Kandidat koji konkuriše za položaj sudije ili tužioca moraće da pohađa usavršavanje i moraće da položi državni ispit.“¹⁶ Isto tako, u Hrvatskoj je nakon izvršenih reformi prisutno povećanje učinkovitosti sudskih postupaka i njihovo okončanje u razumnom roku. „Ukupan broj nerešenih predmeta u aprilu 2011. godine iznosio je 774.781, u odnosu na 1.640.182 predmeta u 2004. godini.“¹⁷ Takođe, očekuje se da Srbija tokom pregovaračkog procesa uspostavi čvršći zakonodavni okvir za borbu protiv korupcije, a biće ojačana i uloga Agencije za borbu protiv korupcije. U Hrvatskoj su „mere depolitizacije donesene u okviru zakonodavnog akta o policiji, kojim se uvodi objektivniji i transparentniji sistem napredovanja policijskih službenika.“¹⁸

Na polju reforme javne uprave, očekuje se da će Srbija stvoriti uslove za dalje reforme neefikasnog sistema. Primer Hrvatske: „Tokom prve godine nakon pristupanja EU, Hrvatskoj će biti na raspolaganju privremena finansijska pomoć od 29 miliona evra za jačanje i razvoj njenih administrativnih sposobnosti za sprovođenje zakonodavstva EU. Twinning je instrument pomoći zemljama korisnicama u razvoju moderne i učinkovite administracije, sa razvijenim strukturama, ljudskim resursima i potrebnim veštinama upravljanja, te jedan od glavnih alata EU za pomoć pri izgradnji institucija.“¹⁹ Istovremeno, srpska visoko centralizovana administracija biće decentralizovana, što će omogućiti povećanje dostupnosti i kvaliteta usluga građanima, naročito na lokalnom nivou, a naglasak će biti stavljen na neophodnost depolitizacije javne uprave, neutralnosti i transparentnosti napredovanja državnih službenika.

¹⁶ Ibidem, str. 126.

¹⁷ Ibidem, str. 128.

¹⁸ Ibidem, str. 128.

¹⁹ Ibidem, str. 133.

U području obrazovanja i nauke, Srbija bi kroz članstvo u Uniji mogla da ima višestruke koristi, a neke od tih koristi vidljive su čak i u pretpristupnom periodu. Srbija je danas članica programa Erasmus, najvećeg programa EU namenjenog razmeni studenata i nastavnog osoblja. Ulaskom u EU, Srbiji bi se otvorile brojne druge mogućnosti jer bi građani Srbije mogli da studiraju i rade na evropskim univerzitetima pod istim uslovima kao i državljani države članice EU u kojoj se određeni univerziteti nalaze.

Istovremeno, imamo i „troškove gubitka autonomije“²⁰ i koristi povezane sa njima, budući da su se stare članice već odrekle dela suvereniteta, a sada moraju da dele sa novim članicama pravo na odlučivanje unutar institucija EU. To može dovesti do pojave osećanja većeg pripadanja „evropskom klubu“, jer se stare članice mogu osećati više „evropskim“ budući da su dugo članice EU, a videli smo da takva podela postoji, naročito ako je podstaknuta nekim prelomnim događajima, poput rata u Iraku, kada smo imali podelu na „staru“ i „novu“ Evropu. S druge strane, ako posmatramo moć, proširenje može imati veliki uticaj na unutrašnju raspodelu moći unutar same EU. Sa proširenjem, članice EU zabrinute su zbog distribucije koristi koja se sada deli između njih i novih članica u institucijama EU. To može imati uticaja na njihovu poziciju jer koristi sada utiču na dobiti država i gubitak moći, a to povlači i odluku starih članica EU o ulasku novih članica u Uniju. Dobar primer za to je protivljenje Španije, Portugalije i Grčke brzom pritupanju zemalja CIE, jer bi se postojeći kohezioni i strukturni fondovi, naročito oni koji se odnose na poljoprivredu, morali deliti na veći broj zemalja nego što je to bio slučaj do tada. Države koje smatraju da će proširenje doneti nove koristi pozitivno će gledati na pristup novih članica. S druge strane, ako zemlja predstavlja pretnju i ako je slaba, to može povući negativnu međuzavisnost po EU i dati negativni rezultat. To znači da članice EU neće zagovarati proširenje ako su troškovi veći. S jedne strane, ekonomska integracija rezultiraće promenama u oblasti trgovine i investicija u slabije razvijene države i samim tim one će biti privučene integracijama. Ako je država zavisna od trgovinske saradnje sa članicama ekonomske unije, članstvo će joj biti u interesu. S druge strane, sa ekonomskim proširenjem, tržište EU će rasti jer su tržišta novih članica velika prilika za investitore, a proizvođači u njima mogu plaćati niže namete i ne moraju toliko brinuti o zaštiti životne sredine.

Dobar primer mogućih koristi i troškova autonomije, odnosno njenog gubitka, jeste i pomenuta Zajednička poljoprivredna politika. Kada govorimo o Zajedničkoj poljoprivrednoj politici, onda moramo naglasiti da postoji ogroman interes Srbije da jednog dana postane članica EU. Naime, teret subvencionisanja poljoprivrednog sektora postepeno bi se prenosio sa domaćeg nivoa na nivo EU. Udeo finansijskih sredstava Unije sa početnih 25% povećavao bi se u roku od deset godina članstva Srbije u

²⁰ Ibidem, p. 511.

EU i na kraju bi iznosio svih 100%. Iznosi koji se mogu očekivati u narednim godinama, a koji ujedno znače znatno povećanje ukupnih ulaganja u poljoprivredu i posebno u ruralni razvoj, uticali bi na promene u postojećoj agrarnoj strukturi Srbije i povećali bi konkurentnost srpskih poljoprivrednih proizvoda. Ulazak na tržište sa oko 500 miliona potrošača, za proizvođače koji „nose zaštićene oznake geografskog porekla, oznake izvornosti ili oznake tradicionalnog ugleda, kao i za ekološke proizvode“,²¹ donosi pogodnosti. Danas je poznato da između 50 i 60% stanovništva Srbije živi na selu. Srbija bi veliku zastupljenost ruralnih područja i brojnost ruralnog stanovništva mogla iskoristiti kao svoju komparativnu prednost, pa bi mogla da profitira od taksi i brojnih finansijskih pogodnosti po pitanju razvoja ruralnog turizma i poljoprivredne delatnosti, a ulaganje u socijalne, kulturne, obrazovne i privredne strukture, EU bi pomogla zadovoljenje potreba sela i seoskog stanovništva i omogućila bi zaustavljanje trenda iseljavanja. Ono što će biti veliki problem za srpsku poljoprivredu, naročito za percepciju EU u očima građana, identiteta Srbije i nacionalnog suvereniteta, jeste i činjenica da Zajednička poljoprivredna politika predstavlja komunitarizovanu oblast politika EU. Srbija će izgubiti značajno deo svoje autonomije u ovoj politici i moraće da primenjuje pravila koja važe u EU. Ne samo da će Srbija morati da uplaćuje doprinos za funkcionisanje Zajedničke poljoprivredne politike, već će morati da uskladi u potpunosti svoje zakonodavstvo sa zakonodavstvom EU.

Sa druge strane, osnovni zadatak *normativnog institucionalizma* je da objasni društveno ponašanje, odnosno način na koji institucije utiču na ponašanje aktera, uzimajući u obzir vrednosti i norme na kojima počivaju. Prema tumačenjima Marča i Olsena, institucije predstavljaju „rutine, procedure, konvencije, uloge, strategije, organizacione oblike i tehnologije oko kojih se konstruiše politička aktivnost. U njih takođe spadaju uverenja, paradigme, kodovi, kulture i znanja koja okružuju, podržavaju, elaborišu ili protivreče tim pravilima i rutinama. Opšte je mesto u empirijskim društvenim naukama da je ponašanje usmereno ili ograničeno kulturnim i društvenim normama. Delanje je pre posledica identifikacije normativno adekvatnog ponašanja, nego proračuna toga kolika je povratna korist iz alternativnih izbora. Rutine su nezavisne od pojedinačnih aktera koji ih izvršavaju i sposobne su da prežive značajan protok pojedinaca kroz njih“.²² „Po normativistima, ustanova uvek odslikava neke vrednosti koje su inherentne toj ustanovi; ustanova nastaje da bi ostvarila neku vrednost. Isto tako, ustanova je sve što može da indukuje ponašanje: Pravila, rutine, vrednosti, verovanja i društvene norme.“²³ Ova tvrdnja, kao i mnoge druge u vezi sa ispravnošću teorije

²¹ Ibidem, str. 68.

²² March, J. G., & Olsen, J. P., *Rediscovering institutions: The organizational basis of politics*, New York: The Free press, 1989, p. 22.

²³ Dušan Pavlović, *Sociološke osnove normativnog institucionalizma u političkoj nauci*, Sociološki pregled, vol. XLIII (2009), no. 2, 2009, str. 240.

normativnog institucionalizma, potiče upravo od napada Marča i Olsena na teoretičare institucionalizma racionalnog izbora i njihovog zahteva da se pažnja usmeri ne toliko na materijalne troškove i dobiti, koliko na norme i vrednosti, i način na koji one utiču na ponašanje aktera. Marč i Olsen prave razliku između dva tipa delanja. Prvi tip delanja podrazumeva da akteri ulaze u odnose zbog uvećavanja lične koristi, i on je svojstven teoriji institucionalizma racionalnog izbora i *logici posledica*, kao centralnom pojmu ove teorije. Drugi tip delanja povezan je sa tzv. *logikom adekvatnosti*. Učešće aktera u interakciji sa drugim akterom ili akterima, povezuje se sa njegovom privrženosti ciljevima institucije, ne sporeći činjenicu da postoji i potpuno racionalna računica zbog koje neki akteri ulaze u interakciju sa drugim akterima. „Drugim rečima, ljudi se ponašaju onako kako se ponašaju zbog normativnih standarda koje nalaze u ustanovama, a ne zato što žele da maksimizuju korist”.²⁴ „Normativisti, za razliku od institucionalista racionalnog izbora, smatraju da pojedinci ne računaju nužno troškove i dobiti od učešća u ustanovama, već da se često podvrgavaju normama koje propisuju ustanove, bez obzira na to da li one imaju neke povoljne posledice po njihovo blagostanje”.²⁵ To znači da će akteri slediti pravila, čak iako im to nije u ličnom interesu, jer je takvo ponašanje plod njihove percepcije tih pravila i socijalizacije u skladu sa pravilima.

Normativni institucionalizam insistira na tome da su elite zemalja kandidata za članstvo u EU vremenom postale ubeđene u legitimnost pravila EU, a vlade zemalja kandidata usvajaju ta pravila bez obzira na materijalne koristi i troškove. Ako zemlja kandidatkinja smatra da je proces legitiman, najverovatniji ishod je usvajanje tih uslova i pravila. Budući da je vrlo problematično govoriti o učešću zemalja kandidata u kreiranju tih uslova i pravila, legitimnost raste ako EU koristi taktiku meke moći, pre nego tvrde moći, što podrazumeva nizak nivo uslovljavanja, koji omogućava da domaći akteri otpočnu sa procesom socijalnog učenja. Takođe, veća je verovatnoća da će pravila EU biti usvojena i smatrana legitimnim, ako su kodifikovana na međunarodnom nivou ili u pravnim tekovinama EU. Glavna pokretačka snaga u ovom procesu je svakako ubeđivanje domaćih elita od strane EU u legitimnost određenih pravila. To je najbolje potvrđeno kroz tzv. *twinning* programe EU u okviru kojih stručnjaci iz EU pomažu i obrazuju svoje kolege iz Srbije i na taj način ih pripremaju za usvajanje pravila u njihovoj oblasti delovanja, dok srpski stručnjaci i elita koja učestvuje u tim programima, iskazuju podršku pravilima koja će biti usvojena, dajući im pun legitimitet.

2.1. Politika uslovljavanja i evropeizacija Srbije

Ono što se mora posebno ispitati jeste svakako politika uslovljavanja koju EU koristi prema Srbiji.

²⁴ Ibidem, str. 241.

²⁵ Ibidem, str. 241.

Politika uslovljavanja svoje korene ima u procesu tranzicije zemalja CIE, kada su u njihovom slučaju bili aktuelni Kriterijumi iz Kopenhagena. Međutim, po pitanju regiona Zapadnog Balkana, ta politika ima drugačije obrise. Kriterijumi iz Kopenhagena su i dalje bez sumnje aktuelni i za region Zapadnog Balkana, ali novi uslovi su se pojavili iz potrebe sprovođenja mirovnih sporazuma koji su zaustavili ratove u ovom regionu. Naime, ne bi trebalo odbaciti ono što Anastasakis naziva „rastućom agendom uslovljavanja“.²⁶ Ako uporedimo kriterijume koje su zemlje CIE morale da ispune, i agendu uslova za zemlje Zapadnog Balkana, primetićemo da su ti uslovi danas mnogo širi. Uvećanje agende nije samo rezultat ratova u regionu već i sve više rastućih pravnih tekovina EU.

Danas možemo govoriti zapravo o tri nivoa uslovljavanja:

- „Prvi nivo čine Kriterijumi iz Kopenhagena, pre svega politički, ekonomski i pravni“²⁷
- „Drugi nivo uslovljavanja čine uslovi iz Procesa stabilizacije i pridruživanja, naročito u svetlu pridruživanja zemalja Zapadnog Balkana“²⁸
- „Treći nivo uslovljavanja čine uslovi postavljeni za svaku državu pojedinačno“²⁹ (poput uslova noramalizacije odnosa sa Kosovom kada govorimo o Srbiji)

2.1.1. Politika uslovljavanja iz ugla teorije institucionalizma racionalnog izbora

Kada govorimo o karakteristikama uslova koji treba da budu ispunjeni, teorija institucionalizma racionalnog izbora ukazuje na važnost „jasnoće“³⁰ zahteva EU kako bi uslovljavanje urodilo plodom. Jasnoća znači da kandidati moraju znati šta je potrebno da urade ako odluče da započnu proces usklađivanja sa zahtevima EU, budući da nesigurnost može proisteći iz konstantno promenljivih pravila unutar EU, poput pravila u Šengenskoj zoni, ili odsustva jedinstvenog modela EU u nekim politikama, ali i povremenih sukoba država članica sa Komisijom oko najboljeg modela pristupa prema zemljama kandidatima.

S druge strane, imamo i „kredibilitet“³¹ politike uslovljavanja. Kandidati moraju biti sigurni da će dobiti obećane nagrade kada ispune zahteve EU, ali tako da moraju verovati da će dobiti nagradu ako u

²⁶ Ibidem, p. 84.

²⁷ Tanja Mišćević, *Pridruživanje Evropskoj uniji*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 54.

²⁸ Ibidem, str. 55.

²⁹ Ibidem, str. 56.

³⁰ Frank Schimmelfening, Ulrich Sedelmeier, *Theorizing the EU enlargement-research focus, hypotheses, and the state of research*, op. cit., p. 673.

³¹ Frank Schimmelfening, Ulrich Sedelmeier, *Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe*, 2004, p. 670, *Journal of European*

potpunosti ispune uslove. Stoga se kredibilitet odnosi na konzistentnost nagrađivanja na osnovu zasluga. Kredibilitet međutim, može biti ozbiljno uzdrman ako postoje konflikti unutar EU oko određenih pitanja u okviru politike proširenja ili ako postoji bojazan da iza svega stoje skriveni razlozi i motivi, ili dvostruki standardi i nagrađivanje onih kandidata koji to nisu zaslužili. Na primer, poseban slučaj predstavlja često nezadovoljstvo javnog mnjenja i političkih struktura u Srbiji povodom uslovljavanja saradnjom sa Haškim tribunalom, jer se dešavalo da zemlje, koje su u potpunosti ispunile taj uslov, postanu članice EU ili imaju bolji položaj u procesu evropskih integracija. Po mišljenju svih rukovodstava Srbije od 2000. godine, primer Hrvatske najbolje svedoči o tome da je EU u jednom kratkom periodu, do hapšenja generala Gotovine, imala jednak pristup kao prema Srbiji, ali čim je on izručen Haškom tribunalu, EU je promenila kurs politike uslovljavanja i nije postavljala pitanje vraćanja građanskih prava prognanim Srbima od 1991. do 1995. godine kao posebnu prepreku učlanjenja Hrvatske u EU. Prema tom preovlađujućem mišljenju, Hrvatska je u međuvremenu postala članica EU, a prema Srbiji se uspostavljaju stalno novi uslovi za pristupanje Uniji, a najveći deo njih se tiče problema Kosova i eventualnog priznanja nezavisnosti Kosova zarad članstva u Uniji.

Naredni važan aspekt politike uslovljavanja je svakako *veličina i brzina isplate nagrade*. Ono što je paradoksalno, jeste i tvrdnja Šimelfeninga da je „obećanje proširenja snažnije od obećanja pristupanja Uniji“. Kada malo dublje analiziramo ovu rečenicu, videćemo da zapravo i nije toliko paradoksalna. Naime, pristupanje spada u dugoročne ciljeve i udaljenost nagrađivanja utiče na ispunjavanje uslova jer što je udaljenija nagrada ili konačni cilj, manje su šanse da zemlja kandidatkinja ubrzano i u kratkom roku ispuni nekod uslova EU, ali sa druge strane, što je nagrada udaljenija, slabiji su pritisci EU da zemlja ispuni neki uslov. Pre nego što je EU započela sa politikom uslovljavanja, zemlje kandidati usvajale su pravila EU u samo nekim oblastima i bile su vrlo selektivne u tom procesu. Međutim, kada je EU lansirala svoje uslove za pristupanje zemalja CIE i Uniji Zapadnog Balkana i kada je započela sa ozbiljnim nadzorom izvršavanja obaveza, prilagođavanje pravilima EU je višestruko osnaženo. To prilagođavanje je intenzivirano kada je EU otvorila pregovore sa kandidatkinjama, što je poslužilo kao dokaz kredibilitnosti članstva u EU. Istovremeno, „nadmoć EU u procesu pogađanja, koja proizilazi iz asimetrične međuzavisnosti je preduslov za sposobnost EU da ukine nagrade ukoliko njeni zahtevi nisu ispunjeni.“³² Punopravno članstvo je svakako krajnja nagrada koju može da ponudi EU, ali je uglavnom, isplata te nagrade veoma udaljena. Upotreba srednjoročnih nagrada je stoga vrlo važna jer EU može koristiti

Public Policy, Available from: http://www.mzes.uni-mannheim.de/projekte/typo3/site/fileadmin/research%20groups/1/teamB-reader/Schimmelfennig%20%26%20Sedelmeier_Governance%20by%20conditionality.pdf, (Accessed 23 November 2013)

³² Ibidem, p. 671.

trgovinske povlastice i pomoć u raznim oblastima dok zemlja ne bude spremna za članstvo. Čitav ovaj proces odnosi se i na sposobnost EU da vrši tzv. monitoring i da nadgleda efikasno ispunjavanje zahteva. EU je ta koja formuliše pravila, a zemlje Zapadnog Balkana imaju ograničenu ili skoro nikakvu mogućnost da utiču na formulisanje tih pravila. Postoji nekoliko razloga za to: Prvo, „Srbija, kao i ostale zemlje Zapadnog Balkana nisu članice EU, pa njihov uticaj na norme i procedure EU ne postoji. Drugo, zemlje kandidati ne mogu menjati pravila pristupanja. One uglavnom imaju obavezu da ih poštuju. Štaviše, uzimajući u obzir da su sve zemlje regiona postavile pristupanje EU na vrh svojih spoljnopoličkih agendi, one su prihvatile da ispunjavaju uslove EU, ciljeve i kriterijume. Treće, asimetrija moći potiče i od slabih, često nelegitimnih ili nestabilnih elita ovih zemalja, ili neizvesne ekonomske situacije i finansijske zavisnosti od Zapada.“³³ Tu moramo dodati i praktično-političke razloge asimetrije koji se uglavnom sastoje u tome da je EU bila ili jeste još uvek pristupa direktno na teritorijama nekih zemalja regiona, poput Srbije po pitanju Kosova (EULEX) ili Bosne i Hercegovine u okviru policijske misije. To znači da su zemlje, na čijim teritorijama postoji direktna strana uprava, dosta ograničene da samostalno nameću svoje interese drugoj strani ili pravila igre.

Takođe, zanimljiva je i teza Vahudove, koja identifikuje „*pasivno i aktivno nivelisanje*“³⁴ država kandidata sa EU, što podrazumeva da EU može vrlo efikasno uticati na promene politika onih država koje žele da joj pristupe. Aktivno i pasivno nivelisanje su zapravo manifestacije tvrde i meke moći EU, naročito ako imamo u vidu Zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku. Pasivno nivelisanje je „način na koji EU utiče na domaće politike određene zemlje kandidata za članstvo i to uglavnom kroz samo svoje postojanje i svakodnevno funkcionisanje“.³⁵ Aktivno nivelisanje podrazumeva „aktivne napore EU u promovisanju reformi u zemljama kandidatima na njihovom putu ka članstvu u EU“,³⁶ a to podrazumeva stavljanje u izgled političkih i ekonomskih koristi od članstva u EU, potencijalnih troškova isključenosti iz evropskih integracija i tretman koji EU ima prema trećim državama. Kako bi ovo aktivno nivelisanje imalo efekta, članstvo u EU mora se postaviti visoko na lestvici prioriteta, kao konačna nagrada. Takođe, asimetrična međuzavisnost omogućava EU da kroz direktno uslovljavanje utiče na uspešnost nivelisanja u zemljama kandidatima. Države koje žele da postanu članice EU, dobrovoljno stavljaju reforme svojih politika na ocenu Uniji, a na kom mestu u „*redu*“ za članstvo u EU će se zemlja naći, zavisi od ispunjavanja kriterijuma koje je postavila EU. Formalni oblik svega ovoga nalazi se u

³³ Ibidem, p. 82.

³⁴ Milada Vachudova, *Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration After Communism*, 2005, p. 63, New York: Oxford University Press Inc.

³⁵ Ibidem, p. 63.

³⁶ Ibidem, p. 105.

Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Kada jednom uđe u sporazumni odnos sa državom kandidatom, EU dobija više mogućnosti da sprovede oba pomenuta oblika nivelisanja, i to pre svega kroz stavljanje u izgled potencijalnog isključenja države kandidata za članstvo iz daljeg procesa evropskih integracija, ili njegovog usporavanja, ili kroz pružanje produbljene pomoći toj zemlji, kao nagrade za ispunjavanje uslova. U SSP-u čak postoji i klauzula o eventualnoj suspenziji ili čak otkazu ugovornog odnosa ukoliko Komisija ustanovi ozbiljno kršenje ugovornih obaveza. Drugim rečima to znači korišćenje „štapa i šargarepe“.³⁷

Stoga, Srbija mora imati u vidu *tri vrste agendi* koju na putu ka EU mora da ispuni, uz ove dobro poznate uslove. To se pre svega odnosi na „*normativnu agendu*“,³⁸ koja je oličena u univerzalnim standardima koje svaka zemlja koja postaje član EU, mora da ispuni. Međutim, odsustvo jasnog cilja tih uslova, i potpuno odsustvo jasnog modela univerzalnih standarda, naročito po pitanju poštovanja ljudskih prava, daju za pravo EU da neograničeno dugo vremena postavlja uslove koje ni zemlje članice EU ne bi mogle da ispune zbog različitih tradicija. S druge strane, to se odnosi i na „*funkcionalnu agendu*“,³⁹ odnosno model institucija koji EU zahteva od Srbije i svih zemalja koje žele da pristupe EU. Naime, i ovde postoji potpuno odsustvo jasnog modela institucija koji EU zahteva, upravo zbog nejedinstva u samoj Uniji i različitih tradicija, što dodatno unosi nemir i zbunjenost ne samo u institucijama i društvu Srbije, već i šire. Kada je reč o tzv. „*realpolitičkoj agendi*“,⁴⁰ tu moramo biti oprezni, jer se ta agenda često koristi za zaustavljanje Procesu stabilizacije i pridruživanja. Naime, ova agenda podrazumeva da svaka članica EU može izneti svoje uslove za određenu zemlju koja se približava članstvu u EU, i to na potpuno diskrecioni način. Dovoljno je samo setiti se uslova Holandije prema Srbiji odnosno saradnje sa Haškim tribunalom, što je, čini se, bio samo sekundarni uslov za Srbiju u Procesu stabilizacije i pridruživanja, koji je trebalo da zamagli pravi uslov-pitanje Kosova. Takođe, dovoljno je setiti se Mađarske koja zahteva posebna prava za mađarsku nacionalnu manjinu u Srbiji, ili Rumunije koja ne odustaje od pitanja položaja Vlaha u Srbiji, koje smatra delom rumunskog nacionalnog korpusa, iako Vlasi to ne žele, ili spora Grčke i Makedonije oko imena Makedonije, koji je potpuno zaustavio proces evropskih integracija Makedonije, ili sporova Slovenije i Hrvatske oko Piranskog zaliva, reke Dragonje i Ljubljanske banke, koji su takođe potpuno zaustavili na godinu i po dana proces evropskih integracija Hrvatske.

³⁷ Hakeem Smith, *Europeanization through CFSP and European Union Enlargement: An Analysis of the EU-Serbia Stabilization and Association Agreement*, 2013, p. 9, University of North Carolina at Chapel Hill, Available from: <http://www.unc.edu/depts/tam/docs/smith-fall11.pdf>, (Accessed 15 December 2013)

³⁸ Anastasakis Othon, *The EU's political conditionality in the Western Balkans: Towards a more pragmatic approach*, University of Oxford, 2008., p. 371.

³⁹ Ibidem, p. 371.

⁴⁰ Ibidem, p. 371.

2.1.2. Politika uslovljavanja iz ugla teorije normativnog institucionalizma

Za teoriju racionalnog izbora karakteristično je shvatanje da mora postojati sistem nagrada i kazni koji će aktere primorati da se ponašaju u skladu s ciljevima organizacije, ali za normativni institucionalizam karakteristično je to što ta sredstva nisu eksterna, već ugrađena u norme kroz socijalizaciju. „Drugim rečima, podvrgavanje normama je stvar navike, rutine ili naučene prakse kroz koju su pojedinci prošli i nakon koje su sposobni da samocenzurišu svoje postupke. Za takvo ponašanje nije potreban spoljni prinudni mehanizam, već umesto njega, vrednosti su te koje jačinom svoje snage usmeravaju pojedince na određeno delovanje“.⁴¹

Sa normativističkog stanovišta, kao što je i navedeno, mnogo toga se može objasniti pomenutom logikom adekvatnosti. Za teoriju institucionalizma racionalnog izbora karakteristično je shvatanje da unutar institucija mora postojati sistem nagrada i kazni koji će aktere navesti da se ponašaju u skladu sa određenim ciljevima i interesima. Međutim, normativni institucionalizam insistira na tome da ti instrumenti navođenja na određeno ponašanje nisu eksterni, već ugrađeni u institucionalne norme. Podvrgavanje tim normama je stvar navike, rutine i za takvo ponašanje nije potreban spoljni prinudni mehanizam. Umesto toga, vrednosti jačinom svoje snage usmeravaju aktere na određeno ponašanje. EU nastoji da izveze u zemlje kandidate model političkog i ekonomskog razvoja koji važi u EU, a koji je zasnovan na ekonomskoj liberalizaciji i pravilima slobodnog tržišta, demokratskih normi i praksi, kao i zaštiti ljudskih prava. Demokratski principi, prava manjina, jednake mogućnosti svih su vrednosti i principi koje EU želi da podeli sa budućim članicama EU. Međutim, malo je verovatno da će na kraju puta, čitav proces biti uspešan kao u zemljama zapadne Evrope, ako izostane istinska posvećenost zemalja kandidata za članstvo normama i vrednostima koje važe u EU. Spoljni pritisci i uslovljavanja jednostavno neće uroditi plodom, ako se bude insistiralo samo na pukom usvajanju pravila, a da se nakon toga ona ne poštuju istinski i ukoliko ne dobiju pored legaliteta i legitimitet.

2.1.3. Empirijski nalazi

Potvrda normativističkih tvrdnji najpre se može naći u otpočinjanju Procesu stabilizacije i pridruživanja sa Srbijom i ostalim zemljama Zapadnog Balkana na samitu u Solunu 2003. godine. EU je i bez rešenih problema koji su postojali ili postoje u ovim zemljama, a koji ih ne kvalifikuju za članstvo u EU, ipak otpočela sa procesom koji će te zemlje na kraju učiniti podobnim za članstvo u Uniji. Kada je reč o Srbiji, Evropska komisija je ubrzo nakon toga, 2004. godine, promovisala novi pristup prema Srbiji i Crnoj Gori (SCG) – *dvostruki ili paralelni kolosek* – koji je Savet ministara EU podržao u oktobru iste godine. Ovaj pristup

⁴¹ Dušan Pavlović, *Sociološke osnove normativnog institucionalizma u političkoj nauci*, Sociološki pregled, vol. XLIII (2009), no. 2, 2009, str. 242.

omogućio je da i pored nepostojanja jedinstvenog i funkcionalnog trgovinskog i carinskog sistema, SCG zaključi jedinstven Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) koji je trebalo da sadrži posebne anekse za svaku državu članicu SCG, prateće protokole, zajedničke i jednostrane deklaracije. Nedugo zatim, Savet ministara usvojio je mandat za pregovore o SSP-u ovlastivši Evropsku komisiju da iste i započne. Međutim, na ovom mestu se nalaze primeri koji odgovaraju obema teorijama – i institucionalizmu racionalnog izbora i normativnom institucionalizmu. Pritisci Havijera Solane na SCG i to tako da, ukoliko ustavne promene budu nefunkcionalne, EU je mogla da povuče svoju finansijsku pomoć i posebno izgleda za članstvo SCG u EU, predstavlja logiku posledica na delu, dok pozitivno uslovljavanje, koje se ogledalo upravo u pokretanju pregovora o SSP-u i naročito Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope i pored nefunkcionalnosti državne zajednice, predstavlja primenu logike adekvatnosti jer je EU smatrala da će to pozitivno uticati ne samo na SCG već i na reforme širom regiona Zapadnog Balkana. Međutim, veoma brzo nakon toga, primer primene logike posledica i teorije institucionalizma racionalnog izbora ogledao se u otkazivanju naredne runde pregovora sa Srbijom 3. maja 2006. godine, od strane EU, zbog nepotpune saradnje Srbije sa Haškim tribunalom.

S druge strane, normativističke tvrdnje još jednom su se pokazale tačnim kada je nastavljen proces evropskih integracija Srbije 2006. godine, nakon izlaska Crne Gore iz državne zajednice sa Srbijom. Naime, posle istupanja Crne Gore iz zajedničke države, Srbija je nasledila pravo na međunarodno-pravni subjektivitet i postala naslednik državne zajednice SCG. Stoga je, na predlog Evropske komisije, Savet ministara EU potom usvojio izmenjeni mandat za pregovore o zaključivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Srbijom. Nakon jedanaestomesečne pauze, i pored činjenice da uslovi koje je Komisija formulisala, kao potpuna saradnja sa Tribunalom u Hagu, zapravo još uvek nisu ispunjeni, pregovori dve strane su obnovljeni održavanjem treće runde pregovora, što se može tumačiti kao *adekvatan* potez od strane EU u tom trenutku.

Kada je potpisan SSP, 2008. godine, na snagu je umesto njega stupio Prelazni sporazum, koji definiše trgovinski deo SSP-a. Za stupanje na snagu Prelaznog sporazuma nije bilo potrebno da se izvrši ratifikacija u državama članicama EU, budući da trgovinske odredbe spadaju u isključivu nadležnost EU, dok neke odredbe SSP-a spadaju u podeljenu nadležnost EU i država članica, a ratifikacija može trajati veoma dugo, kako zbog proceduralnih razloga, tako i zbog političkih opstrukcija. Odluka Vlade Srbije o početku jednostrane primene Prelaznog sporazuma od 1. januara 2009. godine, i pored projekcije velikih gubitaka koje će zemlja pretrpeti zbog takve odluke,⁴² takođe je primer primene

⁴² „Kad bi odustali od Prelaznog sporazuma...“, *Politika*, Dostupno preko: <http://www.politika.rs/rubrike/Sta-da-se-radi/Kad-bi-odustali-od-Prelaznog-sporazuma.lt.html>, (Pristupljeno 2. januara 2014.)

logike adekvatnosti. Prema izjavi ministra finansija od 6. decembra prošle godine, jednostrana primena Prelaznog sporazuma proizvela je budžetski gubitak od oko 267 miliona evra. Srbija je jednostrano preuzela obavezu da ukine sve carine, količinska ograničenja, kao i mere sa istim dejstvom na uvoz u Srbiju robe iz Evropske unije. Prema normativnom institucionalizmu sledi zaključak da je Srbija početkom jednostrane primene ovog sporazuma, i pored materijalnih troškova, želela da pokaže da joj je stalo do ugovornog povezivanja sa EU, izražavajući privrženost pravilima trgovine koji važe u EU, odnosno sa važećim normama i vrednostima jedinstvenog tržišta, smatrajući ih legitimnim.

Odnose između Srbije, zemalja Zapadnog Balkana i EU možemo shvatati i kao posledicu razumevanja procesa koji je započet 2003. godine. Za vreme Hladnog rata, EU i Srbija imale su ujednačene odnose, a SFRJ je bila jedina zemlja istočnog bloka koja je imala potpisan sporazum sa EU o trgovinskoj saradnji. Međutim, SFRJ nije bila deo Evropske zajednice i evropski projekat nikako nije bio potpun bez nje, a da ne pominjemo isključenost zemalja CIE iz tog procesa. Kada je Berlinski zid pao, posebna odgovornost pojavila se na strani EU za sanaciju podeljenosti Evrope i za strašne posledice ratova na području bivše Jugoslavije. Ova posebna odgovornost, koju je EU imala i ima prema regionu Zapadnog Balkana, pronašla je svoj praktični izraz u brojnim ugovorima koje je potpisala sa zemljama tog regiona, a kao vrhunac ugovornih odnosa svakako se pominje SSP. Istovremeno, iako bi mnogi povezali izdašna novčana sredstva sa teorijom institucionalizma racionalnog izbora, ipak je teorija normativnog institucionalizma uspeła da objasni ovaj fenomen. Srbija je od Evropske unije (EU), od 2000. godine do danas, dobila više od dve milijarde evra bespovratne pomoći, a 2013. godine i 170 miliona evra podrške budžetu. U okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA), od 2007. do 2013. Srbija je od EU godišnje bespovratno dobila oko 200 miliona evra, što uključuje 100 miliona evra budžetske podrške i 12 miliona evra za projekte prekogranične saradnje. Logično objašnjenje je da je EU smatrala da je to „prava stvar“ koju treba učiniti, odnosno da je to priklado, ili adekvatno.

Kada govorimo o problemu Kosova, nakon proglašenja nezavisnosti 2008. godine, Srbiji je jasno stavljeno do znanja da ukoliko ne pokaže punu fleksibilnost u pogledu rešenja kosovskog problema i upućivanja misije EU na Kosovo, od njenog brzog puta ka članstvu u Uniji nema praktično ništa. Zbog toga je 2009. godine Srbija prihvatila ovu misiju, uz uslov statusne neutralnosti, što je Unija formalno ispoštovala. Najnoviji razvoj događaja pokazao je da EU ne želi da unese u svoje okvire nerešeni teritorijalni problem, poput onog na Kipru, što je u nekoliko navrata i podvučeno. Politika uslovljavanja i dalje je vrlo prisutna u procesu evropskih integracija Srbije, što potvrđuje i situacija oko davanja statusa kandidata za članstvo Srbiji i odluka o otpočinjanju pregovora o članstvu. Naime, ovde moramo napomenuti da je Komisija istovremeno sa davanjem statusa kandidata Srbiji 2012. godine, mogla predložiti i datum zakazivanja

početka pregovora o članstvu sa tom Srbijom. Međutim, imajući u vidu sadašnje stanje na Kosovu i nedavno upućene zahteve Srbiji od strane pojedinih čelnika Unije i država članica oko tzv. normalizacije odnosa sa vlastima na Kosovu, ali i nejedinstvo u Uniji po tom pitanju, to se i nije desilo. Tek nakon potpisivanja Briselskog sporazuma između Srbije i Kosova, pod nadzorom EU, Evropski savet je u decembru 2013. godine odredio Srbiji i datum početka pregovora o članstvu, pošto je ocenio da je ona ispunila u potpunosti odredbe Briselskog sporazuma i dogovorenih tačaka u pregovorima sa vlastima Kosova.

Opisani problem može se tumačiti upotrebom teorije institucionalizma racionalnog izbora. Naime, ako imamo u vidu logiku posledica, Srbija nije imala izbora nego da prihvati uslove vezane za Kosovo. Neprihvatanjem uslova slanja misije EU na Kosovo i nepristajanjem Srbije na tzv. normalizaciju odnosa sa Kosovom u vidu potpisivanja Briselskog sporazuma ili uopšte pregovora sa vlastima u Prištini, velika je verovatnoća da bi EU zaustavila proces evropskih integracija Srbije, odnosno Srbija zasigurno ne bi dobila datum za otpočinjanje pristupnih pregovora, što znači da bi materijalni troškovi drugačijeg pristupa bili veći od koristi. Ovde vidimo i paradoks teorije normativnog institucionalizma, budući da srpske elite, iako ne smatraju uslove vezane za Kosovo legitimnim, i dalje nastoje da ispune te uslove, jer su proračuni koristi od njihovog ispunjavanja veći u odnosu na troškove. Jednostavnije rečeno, teorija institucionalizma racionalnog izbora odnela je prevagu nad teorijom normativnog institucionalizma.

3. Zaključak

Proces proširenja EU je suštinski proces koji se tiče svih zemalja kandidatkinja za članstvo i koji uključuje brojne zahteve koji treba da budu ispunjeni pre samog pristupanja. U zavisnosti od političke i ekonomske situacije u svakoj od zemalja kandidata, možemo govoriti o mestu određene zemlje u redu za članstvo u EU. Ispunjavajući uslove EU, država može da se rekonstruiše i da izvrši reforme, a u mnogim slučajevima i da prima izdašnu finansijsku pomoć EU.

Analiza evropeizacije zemalja kandidata za članstvo u Evropskoj uniji dosta dugo je bilo ograničeno na analizu procesa koji su se odvijali u zapadnoevropskim državama članicama EU. Međutim, ono što se dugo smatralo procesom evropeizacije u literaturi, krajem XX veka nije bilo usko ograničeno samo na postojeće zemlje članice EU, pa se polako počinjalo govoriti o tom procesu kao sinonimu za uticaj EU ili tzv. domaći uticaj EU na potencijalne nove članice EU u centralnoj i istočnoj Evropi. Usko određenje ovog procesa u dosadašnjim analizama zapravo potiče iz dva paralelna razloga, odnosno procesa: Prvi takav razlog leži u činjenici da je proces evropeizacije relativno nov koncept. Tek krajem 90-ih godina prošlog veka, termin evropeizacija se pojavljuje kao potpuno nova oblast istraživanja u procesu evropskih integracija. Iako su prilagođavanja

zemalja kandidata za članstvo u EU analizirana i ranije, termin evropeizacija, kakvog ga danas poznajemo, gotovo da nije korišćen u pomenutim analizama. Drugi mnogo važniji razlog jeste i činjenica da je prilagođavanje budućih članica EU bilo rezultat činjenice da takva prilagođavanja nisu posmatrana iz ugla uticaja EU na nove članice, pa samim tim ni kao posledica procesa evropeizacije. Tako je 90-ih godina došlo do potpunog preokreta u ovom konceptu, što se moglo primetiti u slučajevima dve grupe zemalja koje su se kretale ka članstvu u EU, a njihovo prilagođavanje standardima EU posmatrano je kao direktna posledica uticaja same EU. Ova istraživanja su jednostavno proširila analizu procesa evropeizacije, a sam taj proces dobio je svoje mesto kao podkategorija šireg procesa evropskih integracija. Proces evropeizacije možemo zapravo definisati kao značajan stepen uticaja koji akteri i institucije EU ostvaruju direktno kroz proces prilagođavanja pravilima EU. Ključno pitanje u okviru analize procesa evropeizacije je svakako do koje mere je prisutan uticaj institucija EU na zemlje kandidate, odnosno na koji način i kojim intenzitetom EU proizvodi promene tih zemalja. Promene koje su evidentne već u ovom stadijumu evropskih integracija se moraju ispitati i sa drugog aspekta i stoga moramo postaviti logično pitanje – da li je samo EU zaslužna za te promene ili je reč i o domaćim naporima samih kandidata, kao i pod kojim uslovima kandidati usvajaju pravila EU?

Proces evropeizacije može se analizirati iz dve suprotstavljene pespektive institucionalističke argumentacije – racionalnog institucionalizma i normativnog institucionalizma. Racionalni institucionalisti insistiraju na tome da uticaj EU na domaći nivo zemalja kandidatkinja ide uporedo sa tzv. logikom posledica, pre nego sa logikom adekvatnosti. Adaptacioni pritisak EU menja prilike koje omogućavaju domaćim akterima u zemljama kandidatima da maksimizuju svoju korist. EU na taj način omogućava da akteri na domaćem nivou, uz pomoć pravnih i političkih resursa, podstaknu promene na domaćem nivou. Formalne institucije na domaćem nivou su te koje olakšavaju ili ometaju promene kao odgovor na pritiske EU. Sa druge strane, normativni institucionalizam insistira na tome da takvi odgovori i reakcije idu uporedo sa logikom adekvatnosti. Uticaj EU na domaćem nivou rezultat je socijalizacije gde domaći akteri internalizuju norme EU koje smatraju legitimnim. Sudar evropskih pravila i njihovog razumevanja na domaćem nivou, ali i neformalne institucije, glavni su posrednici koji omogućavaju domaćim akterima da se uključe u proces socijalnog učenja, usled čega pravila EU uzrokuju promene njihovih interesa i identiteta. Takve studije se spore oko političkog uslovljavanja – institucionalizam racionalnog izbora govori o njemu kao o strategiji, dok sociološki institucionalisti govore o tom fenomenu kao o procesu ubeđivanja i socijalizacije.

Normativni institucionalizam ističe da uticaj EU na zemlje kandidate ne zavisi isključivo od percepcije materijalnih interesa na obema stranama.

Ako se zemlje kandidati, elite i javnost, pozitivno identifikuju sa EU, najverovatniji ishod biće otvorenost zemalja kandidata za ubeđivanje i razmatranje pravila EU koje EU promovise kao legitimna i adekvatna. Transnacionalne mreže, koje povezuju elite u zemljama kandidatima sa EU, su posredujući faktor uticaja EU i za institucionaliste racionalnog izbora i za normativne institucionaliste. Normativisti naglašavaju posebno ulogu transnacionalnih epistemičkih zajednica koje ne samo da sprovode svojevrsni pritisak na vlade tih zemalja, već sprovode i politiku ubeđivanja u legitimnost pravila koje treba zemlja da usvoji.

Od početka procesa pridruživanja, EU je Srbiji dala ogromna finansijska sredstva, u vidu trgovinskih koncesija, ugovornih obaveza i finansijske pomoći kako bi joj pomogla u ispunjavanju uslova za članstvo. Sa aspekta teorije institucionalizma racionalnog izbora, stare članice EU žele da se proširenje EU ostvari i na Srbiju jer bi imale ekonomsku i političku dobit. EU želi da Srbija postane članica Unije zbog sopstvenih interesa. Sa proširenjem, EU želi da smanji efekat preliivanja moguće nestabilnosti iz regiona Zapadnog Balkana, naročito imajući u vidu problem koji Srbija ima sa Kosovom. Politička nestabilnost Srbije i regiona Zapadnog Balkana je nešto što će još neko određeno vreme predstavljati problem za proširenje EU. Politika uslovljavanja je i dalje vrlo prisutna u procesu evropskih integracija Srbije, što potvrđuje i situacija oko davanja statusa kandidata za članstvo Srbiji i odluka o otpočinjanju pregovora o članstvu. EU kao institucija ima veliki uticaj na domaće politike u Srbiji, a kroz činjenicu da je najveći trgovinski partner Srbije, stvorila je zavisnu vezu Srbije sa EU. Sa pozicije institucionalizma racionalnog izbora, to može biti objašnjeno time da EU samo sledi sopstvene interese, a pomažući Srbiji, EU podseća na to da bi put Srbije ka članstvu u Uniji bio mnogo sporiji bez te pomoći. Sa stanovišta Srbije, prisniji odnosi sa EU poboljšali bi ekonomske, političke i društvene prilike, ali uz nešto ograničeniji suverenitet, što Šimelfening i Zedelmajer nazivaju troškovima autonomije. Iako su troškovi autonomije veliki, Srbija bi uz zaštitu EU na međunarodnoj ravni ipak imala više koristi, naročito u smislu stabilizacije i bezbednosti same zemlje. Kada je reč o ispunjavanju uslova iz SSP-a, možemo videti zapravo moć EU jer je Srbija veliki deo preuzetih obaveza ispunila, a sam SSP, kao poseban instrument koji je kreiran specijalno za region Zapadnog Balkana, pokazuje da EU oblikuje region na osnovu sopstvenih interesa. Srbija je preduzela veoma važne korake nakon pada komunističkog režima i ona je kao postkomunistička zemlja prepoznala članstvo u EU kao strateški cilj. Srbija želi da bude razvijena evropska država i da dobije pun pristup tržištu EU i strukturnim fondovima, a EU želi da stvori stabilnost zarad sopstvenog interesa i da zaokruži istorijski proces proširenja i ujedinjenja kontinenta, jer bez članstva regiona Zapadnog Balkana taj proces ne bi bio u potpunosti uspešan. EU želi Srbiju u svom članstvu jer veruje da su ekonomske dobiti veće od troškova. To je u skladu sa tvrdnjama o pozitivnoj međuzavisnosti. EU ima priliku da jača jer bi prijem novih članica uvećao njeno tržište i povećao prilike za investitore koji traže

povoljne lokacije sa niskim tarifama za svoje investicije, što je u skladu sa racionalističkom pretpostavkom, a Srbija ima povoljan geostrateški položaj i neiskorišćene resurse, poput jeftine radne snage i kvalifikovanih radnika. Tržište u Srbiji nudi najniže takse i troškove proizvodnje, kao i jeftinu radnu snagu, što je vrlo povoljno za EU. Podržavajući proširenje na Srbiju EU želi da dobije priliku za investiranje na tržištu koje je vrlo važno na Zapadnom Balkanu, a može biti i most prema drugim ekonomijama poput Kine i Rusije.

Bibliografija

1. Alendar, Branislava, „SR Jugoslavija i Evropska unija“, u Dobrosav M. Mitrović i Obrad Račić (ur.): *Pravo Evropske unije*, Službeni glasnik, 1996, Beograd, str. 87-105.
2. Anastasakis, Othon, *The EU's political conditionality in the Western Balkans: Towards a more pragmatic approach*, 2008, University of Oxford, Available from: <http://www.sant.ox.ac.uk/seesox/pdf/politicalconditionality.pdf>, (Accessed 17 December 2013).
3. Anastasakis, Othon, *The Europeanization of the Balkans*, Brown Journal of World Affairs, 2005, Available from: http://www.sant.ox.ac.uk/seesox/anastasakis_publications/Anastasakis_Brown.pdf, (Accessed 12. December 2013).
4. Börzel, Tanja; Rise, Thomas, *When Europe hits home: Europeanization and domestic change*, EIOP, 2000.
5. „Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union“, European Commission, 2008. Available from: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:en:PDF>, (Accessed 20.8.2013).
6. „Council Joint Action 2007/203/CFSP of 27 March 2007“, Official Journal of the European Union, L 90/94, 30.3.2007, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:090:0094:0094:EN:PDF>, (Accessed 13 April 2013)
7. „Conclusions on enlargement and stabilization and association process“, Council of EU, 2013, Available from: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/134234.pdf, (Accessed 20 November 2013).
8. „First Commission report on progress by Kosovo towards visa liberalization“, 2012, European Commission, Available from: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-108_en.htm, (Accessed 21 November 2013).
9. „Feasibility study for Stabilization and association agreement between European Union and Kosovo“, 2013, European Commission, Available from: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/ks_feasibility_2012_en.pdf, (Accessed 20. December 2013).
10. „Godišnjak Evropskog pokreta u Srbiji 2008-2010“, *Evropski pokret u Srbiji*, 2010, Dostupno preko: http://www.emins.org/sr/publikacije/knjige/10-godisnjak_2008-2010.pdf (Pristupljeno 22. decembra 2013)
11. „Kosovo-EU relations: The history of unfulfilled aspirations?“, Kosovo Foundation of open society, 2013, Available from: <http://kfos.org/wp-content/uploads/2013/04/Kosovo-EU-Relations-The-History-of-Unfulfilled-Aspirations.pdf>, (Accessed 20 December 2013).

12. Lopandić, Duško, *Reforma Evropske unije, Zapadni Balkan i Srbija*, Beograd, Institut ekonomskih nauka, 2007.
13. Mišević, Tanja, *Pridruživanje Evropskoj uniji*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
14. Mišević, Tanja, „Pregovori Srbije i EU o zaključenju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju“, u Slobodan Samardžić (ur.), *Srbija u procesu pridruživanja EU*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 147-152.
15. Pavlović, Dušan, *Sociološke osnove normativnog institucionalizma u političkoj nauci*, Социолошки преглед, vol. XLIII (2009), no. 2, 2009.
16. „Proposal for a Council decision on the conclusion of a Framework Agreement between the European Union and Kosovo“, European Commission, 2011, Available from: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/ks_proposal_general_principles_en.pdf, Accessed 20 November 2013).
17. „Press release 3251th meeting“, Council of EU, 2013, Available from: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/genaff/137614.pdf, (Accessed 20 December 2013).
18. „Recommendation for a Council decision authorising the opening of negotiations on a Stabilisation and association agreement between EU and Kosovo“, European Commission, 2013, Available from: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/ks_recommendation_2013_en.pdf, Accessed 20 November 2013).
19. Radaelli, Claudio, *Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change*, European Integration Online Papers, 2000, Available from: <http://eiop.or.at/eiop/comment/1999-007c.htm>, (Accessed 1 December 2013) *countries of Central and Eastern Europe*, Journal of European Public Policy, 2004., Available from: http://www.mzes.unimannheim.de/projekte/typo3/site/fileadmin/research%20groups/1/teamB-reader/Schimmelfennig%20%26%20Sedelmeier_Governance%20by%20conditionality.pdf, (Accessed 2 November 2013).
20. „Srbija u procesu evropskih integracija“, *Evropski pokret u Srbiji*, 2012., Dostupno preko: <http://www.emins.org/sr/publikacije/knjige/12-srbija-u-procesu-ei.pdf>, (Pristupljeno 1. decembra 2013.)
21. Schimmelfening, Frank and Sedelmeier, Ulrich, *Theorizing the EU enlargement-research focus, hypotheses, and the state of research*, Journal of European Public Policy, 2002., Available from: <http://stephenkinsella.net/WordPress/wp-content/uploads/2008/08/713774508.pdf>, (Accessed 1 November 2013).
22. Schimmelfening, Frank, Sedelmeier, Ulrich, *Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe*, 2004., str. 670., Journal of European Public Policy, Available from: http://www.mzes.uni-mannheim.de/projekte/typo3/site/fileadmin/research%20groups/1/teamB-reader/Schimmelfennig%20%26%20Sedelmeier_Governance%20by%20conditionality.pdf, (Accessed 23 November 2013).
23. Smith, Hakeem, *Europeanization through CFSP and European Union Enlargement: An Analysis of the EU-Serbia Stabilization and Association Agreement*, 2013., University of North Carolina at Chapel Hill, Available from: <http://www.unc.edu/depts/tam/docs/smith-fall11.pdf>, (Accessed 21 December 2013).
24. Samardžić, Slobodan, *Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj uniji*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.

25. Samardžić, Slobodan, *Problem Kosova i Metohije iz ugla evropskih integracija: Secesija Kosova kao pitanje odnosa Evropske unije i Srbije*, 2009, Dostupno preko: <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2010/03/S.-Samardzic-Problem-Kosova-i-Metohije-iz-ugla-evropskih-integracija.doc>, Pristupljeno 4. decembra 2013.
26. Sedelmeier, Ulrich *Europeanisation in new member and candidate states*, London School of Economics & Political Science, 2006. Available from: <http://europeangovernance.livingreviews.org/Articles/lreg-2006-3/download/lreg-2006-3Color.pdf>, (Accessed 10 December 2013).
27. Vachudova, Milada, *Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration After Communism*, New York: Oxford University Press Inc., 10 December 2005.

Stefan NEDELJKOVIĆ

EUROPEANIZATION OF SERBIA

ABSTRACT

This text is analyzing the use of theoretical approaches to the process of Europeanization, especially the rational choice institutionalism and normative institutionalism, on example of Serbia. The whole process of Europeanization is set in the context of wider process of European integration of the Western Balkans region, and the text is revealing the deepest interests, which guide the European Union and Serbia in this very process. This approach to the process of Europeanization shows the characteristics of the Serbian path towards EU, and a special attention is paid to the political conditionality, which the European Union is using against Serbia, as a country that wishes to join it. The text is especially dealing with the clarity and the speed of rewarding, as well as centrifugal forces of the process itself.

Key words: Europeanization, political conditionality, Kosovo, institutionalism of rational choice, normative institutionalism, credibility.